

Bilingüització, transmissió intergeneracional i grau de vitalitat del català a l'Alguer

ENRICO CHessa
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ*

Que l'alguerès es troba en procés de substitució lingüística ho va deixar ben clar l'estudi que Maria Grossmann va realitzar a finals dels anys setanta (vegeu Grossmann, 1983). Estudis sociolingüístics posteriors (per exemple, Chessa, 2003, 2007) s'han limitat a confirmar el retrocés del català. El que aquests estudis, tots ells de caire quantitatiu, no contemplen és l'estadi en què es troba la substitució, això és, el grau de vitalitat de l'alguerès. Podem fer suposicions, o recórrer a definicions genèriques molt explotades com ara «procés de substitució en fase avançada», però el cert és que encara no hem arribat a esbrinar, amb un mínim de rigor metodològic, si l'alguerès ha superat aquell punt de no retorn que condueix la comunitat cap a una situació de monolingüisme social generalitzat i a l'extinció del català de l'Alguer. D'aquest punt crític, passat el qual la llengua comença a trobar-se seriosament en perill d'extinció, en direm *llindar de manteniment*, i pot ser considerat com un indicador del grau de vitalitat lingüística (de l'alguerès).

Diversos autors suggereixen, principalment des del paradigma de la desaparició de les llengües (*language death*), criteris que ajudin a identificar quan la continuïtat d'una varietat deixa d'estar mínimament assegurada i la llengua passa a trobar-se en perill d'extinció (per exemple, Batibo, 2005, p. 62-75; Fishman, 1991,

* Aquest article s'emmarca dins el projecte de recerca finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació i pels Fons Europeus per al Desenvolupament Regional, ref. FFI2009-14449-C02-01, i també per l'Institut d'Estudis Catalans.

p. 87-109; Krauss, 2007; vegeu també Crystal, 2000, p. 19-22, i UNESCO, 2003). Així, dins d'un marc teòric general i a partir de paràmetres considerats universalment vàlids, s'ha analitzat el grau de vitalitat de varietats lingüístiques concretes arreu del món (vegeu, per exemple, Batibo, 2005; Brenzinger, 2007; Janse i Tol, 2003). Tanmateix, tot i reconèixer la utilitat que tenen, en conjunt, els criteris definidors de la vitalitat lingüística suggerits fins ara, no podem deixar de remarcar-ne algunes incongruències teoricometodològiques.

Els criteris que se'ns proposen no tenen en compte, per exemple, la *diversitat dels contextos sociolingüístics*: que les condicions de manteniment d'una varietat lingüística, això és, varien (per bé que mínimament) de context a context. Les circumstàncies que determinen el nivell de vitalitat d'una llengua són, efectivament, el resultat de la interrelació de diversos factors que, rarament, produeix situacions exactament iguals. I això vol dir que és erroni suggerir criteris universalment vàlids per a contextos sociolingüístics particulars per als quals, en canvi, caldria elaborar models *ad hoc*. Però, sobretot, no es dóna compte de la *complexitat sociolingüística de les societats bilingües*, les quals es caracteritzen per la presència de parlants que mantenen conductes lingüístiques diverses, assolixen competències també diverses i tenen motivacions diferents de cara a l'ús de les llengües en contacte.

A partir de la realitat particular de l'Alguer, el que aquí farem serà analitzar-ne el *procés de bilingüïtzació* i suggerir un *model de vitalitat lingüística* que tingui en compte la complexitat del context (això és, un conjunt de microsituacions sociolingüístiques diverses) i que procuri trobar interconnexions entre els diferents elements i factors involucrats. Considerarem de manera prioritària les interaccions familiars (i la transmissió intergeneracional en particular) i donarem raó dels possibles resultats lingüístics (en termes de tria de llengües) que les diverses combinacions de factors produeixen. Els factors que permetran la construcció del model són: *a*) la *competència* lingüística dels progenitors; *b*) les *motivacions* dels progenitors de parlar l'alguerès; *c*) la *llengua d'interacció dels progenitors*, i *d*) les *xarxes socials* (bé encoratjadores bé inhibidores de l'ús de l'alguerès) fora de la llar. El model que s'elaborarà és tan sols una primera proposta i s'ha de considerar, per tant, com a provisional (això és, amb marges de millorament molt amples), en tant que part d'un treball encara en fase embrionària.

El recorregut que ens portarà a l'elaboració del model comença, doncs, amb la descripció del procés de bilingüïtzació: a través de les veus dels protagonistes —algueresos de diverses edats—, donarem compte de quan i com va començar, de com ha evolucionat, i seguirem amb l'anàlisi de la transmissió intergeneracional i, en particular, dels factors que condicionen les tries lingüístiques en les interaccions entre pares i fills. Intentarem definir els diversos perfils dels parlants, fixarem el llindar de manteniment i acabarem elaborant el model d'anàli-

si de la vitalitat lingüística. Les observacions i explicacions que acompanyen la descripció de la situació sociolingüística algueresa són el resultat d'investigacions diverses que, amb aturades més o menys llargues, qui escriu va realitzant des de fa quinze anys; tanmateix, es donarà prioritat a una mostra de les dades etnogràfiques més recents.

2. EL PROCÉS DE BILINGÜITZACIÓ

2.1. *Una visió de conjunt*

Existeixen, a grans trets, dos tipus de bilingüisme social: un de caracteritzat per un relatiu grau d'estabilitat i un altre de més inestable. En el primer cas, les dues o més llengües en contacte solen conviure de manera no conflictiva i la qual cosa comporta la continuïtat (durant un període de temps més o menys llarg) de les varietats lingüístiques involucrades (vegeu, per exemple, Rubin, 1968). Tanmateix, són segurament molt més freqüents els casos de bilingüisme social inestable, en què la llengua dominant (l'italià, en el nostre cas) s'instal·la en els nous àmbits (els de les noves tecnologies i Internet, per exemple), mentre va ocupant, més o menys gradualment, els espais que abans pertanyien a la varietat recessiva (el català), fins a assolir una hegemonia lingüística total.

Paral·lelament al procés d'erosió funcional en detriment de la llengua autòctona, se sol donar un altre procés, igual i contrari, que implica la gradual bilingüització de la comunitat en el seu conjunt: diversos sectors socials i diverses generacions es van decantant cap a un ús exclusiu de la llengua al·lòctona, a través d'una fase de bilingüisme de transició (Romaine, 1995, p. 39-40; Trudgill, 2003, p. 77-78; Weinreich, 1953, p. 68, 106). A l'Alguer, el procés de bilingüització segueix, a grans trets, un patró general propi d'altres contextos sociolingüístics (vegeu, per exemple, Boix i Vila, 1998, p. 188-192) i pot ser representat, esquemàticament, com en la figura 1 que es presenta a continuació, on les diferents caselles representen diversos sectors socials: com més amunt les caselles, més alta la classe social i més baixa l'edat dels parlants, i viceversa.

D'una etapa inicial suposadament monolingüe en català, es passa, de manera gradual i lenta, cap a un bilingüisme més o menys generalitzat (fase 3), per acabar amb la fase 5 de l'Alguer actual, on l'italià hi és predominant.¹ Aquesta última

1. Per exigències purament explicatives, hem suposat una fase inicial de monolingüisme generalitzat en català, que, però, s'ha d'entendre més aviat com de «monolingüisme *quasi* universal», com en diria Nancy Dorian (1981, p. 94). El monolingüisme era, sens dubte, la condició en què es trobava la majoria de la població a finals del segle XVIII, però també hi devia haver parlants bilingües (*e. g.*, català-sard i, en mesura menor, català-castellà), així com grups aïllats de monolingües en altres varietats lingüístiques

etapa es caracteritza per un increment considerable de parlants monolingües en italià (It) i, sobretot, de *semiparlants* ((Cat)/It). Els primers (It) són els fills d'algueresos joves ja criats en llengua italiana (això és, són la segona generació d'algueresos que tenen l'italià com a llengua inicial); són els fills de matrimonis mixtos en què la llengua d'interacció és (principalment) l'italià, i són els nouvinguts recents (i els fills d'aquests). Els *semiparlants*, en canvi, són aquells parlants italòfons inicials de primera generació que, tanmateix, podrien parlar alguerès, amb nivells i graus de coneixement molt diversos, sense arribar a assolir mai, però, les competències dels parlants nadius adults (Dorian, 1981, p. 94-96, 114-117).²

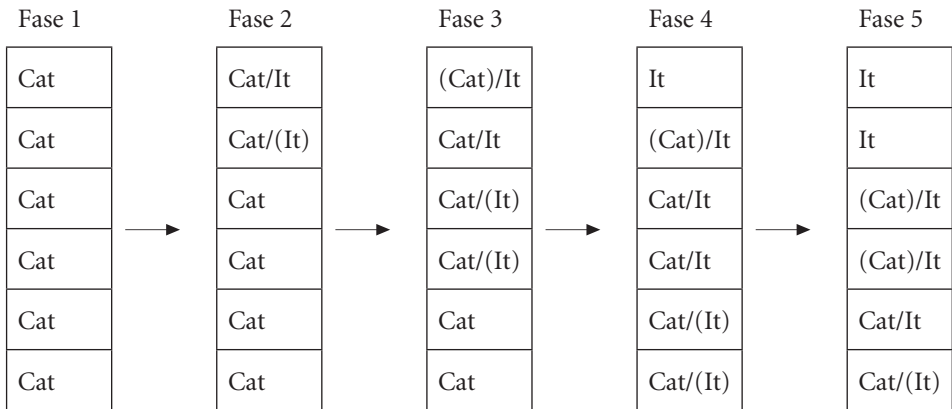


FIGURA 1. El procés de bilingüització a l'Alguer.

Com totes les representacions esquemàtiques de les realitats socials, l'esbós que s'acaba de presentar no reflecteix fidelment la realitat estudiada. Com veurem, un dels aspectes que més han caracteritzat el procés de substitució lingüística a l'Alguer, i que l'esquema anterior no preveu, és, per exemple, la presència de dues realitats urbanes amb trajectòries sociolingüístiques diferents. Les dades etnogràfiques, de fet, ens informen que la substitució lingüística pròpiament dita es

(sardòfons, per exemple, que acabaven d'arribar). Donar compte de totes les varietats lingüístiques involucrades en el procés de bilingüització ens conduiria cap a un terreny que, per la seva complexitat, no podríem tractar aquí amb l'atenció que mereix. Ens cenyim, per tant, al contacte italià-català, per tal com és més rellevant en relació amb els aspectes que aquí es tracten: la substitució lingüística i el grau de vitalitat de l'alguerès.

2. Entendrem com a «parlants nadius» o «parlants inicials» aquelles persones que han après una determinada llengua a la llar, i com a «llengua inicial» la llengua apresada a casa. També es faran servir denominacions més específiques, com ara *catalanoparlants inicials*, *italòfons*, etc.

va originar, a partir dels anys cinquanta, en les zones perifèriques de nova urbanització. El nucli urbà principal —el centre històric—, en canvi, socialment més compacte i sòlidament catalanoparlant, va mantenir viu l'ús de l'alguerès, fins que la política social d'habitatge de la postguerra va «obligar» la gran majoria dels residents a traslladar-se (principalment, entre els anys seixanta i setanta) a zones de nova construcció escampades pel terme municipal (vegeu, per exemple, Caria, 1988, p. 14; Peghin i Zoagli, 2001).³ Tret d'uns casos (aïllats) de famílies benestants que anaven adoptant l'italià, les xarxes de relació social dins del casc antic funcionaven, abans de la diàspora, (quasi) exclusivament en català.

2.2. Diferències socials i usos lingüístics

El procés de bilingüització comença (probablement a finals del segle XVIII) amb l'adquisició de l'italià (en alguns casos en detriment del castellà) per un sector petit però socialment ben delimitat, que anomenarem, genèricament, *les classes altes*; la comunitat en el seu conjunt, però, restarà majoritàriament i marcadament catalanoparlant (fase 2 de la figura 1). No tenim certeses sobre les causes que van dur part de la comunitat tant a adquirir com a usar l'italià, primer per a funcions específiques fora de la llar i, després, en les interaccions familiars. Tanmateix, hom pot suposar fàcilment que a l'arrel del procés hi ha raons pràctiques i professionals, com ara la necessitat d'estar familiaritzats amb la llengua de la burocràcia, però també el desig de marcar distàncies socials. Així, per exemple, els individus que ocupaven una posició privilegiada dins de l'escala social (com ara les elits polítiques de la citació que es presenta a continuació) es devien familiaritzar amb l'idioma dominant, que utilitzaven en contextos específics (per exemple, reunions oficials) i/o amb interlocutors particulars:

Cal tenir en compte [...] que els consellers, en llur tracte amb la capital de l'illa, havien de recórrer necessàriament al castellà, i posteriorment a l'italià, llengües comunes dins l'àmbit polític i administratiu, i [...] que representaven precisament les classes noble i burgesa, o sigui, les que amb més facilitat havien acceptat el canvi lingüístic pel qual es bandejava el català. (Armangué, 1996, p. 53)

Aquest sector social bilingüitzat, inicialment minso, s'ha anat eixamplant a mesura que l'exigència de familiaritzar-se amb l'idioma dominant esdevenia una necessitat social. Tot i així, com veurem més endavant, l'alguerès no ha deixat de

3. El «centre històric» és, tal com el nom indica, la zona antiga de l'Alguer, a la qual també ens referirem com «el casc antic» i «l'Alguer Vella».

ser la llengua majoritària, a la llar com al carrer, fins fa relativament poc. Els primers, si bé tímids, senyals d'un canvi de comportament lingüístic en les interaccions familiars es manifesten, tanmateix, ja a finals del segle XIX, tal com ho explicava, en el Primer Congrés de la Llengua Catalana, Antoni Ciuffo:

Aquella [la llengua italiana], intramesa en la vida pública, en los oficis gubernatius y administratius, en les escoles, en les iglesias, se n'entra a poch a poch en l'ambient del senyoriu que habita les plasses y vies principals, lo qual, també en la vida privada, emplea la llengua italiana y aquesta ensenya als fills de naixensa. (Ciuffo, 1908, p. 170)

Aquesta divisió sociolingüística (les classes altes que adopten l'italià al costat de la majoria de la població que continua sent substancialment catalanoparlant), de la qual ens parla Ciuffo, era encara ben marcada als anys trenta i quaranta del segle passat.⁴ Una informant de setanta-vuit anys d'edat (CS.27.08.2010)⁵ ens proporciona una fotografia força nítida de com es distribuïa, a l'Alguer de la primera meitat del segle, l'ús de les llengües en contacte en relació amb l'estatus social dels parlants. La seva llengua inicial és l'alguerès, i l'alguerès també era l'idioma d'interacció majoritari al barri on va néixer i es va criar (el casc antic), amb la presència, tanmateix, de famílies («el senyoriu», expressió de l'aristocràcia local) que havien adoptat l'italià com a idioma primari. Les classes altes alguereses, però, no van abandonar del tot l'ús del català, que utilitzaven amb aquells parlants (adults) de classe baixa que a penes devien d'entendre l'italià.

2.3. Competències, integració lingüística i interaccions intragrups i intergrups

Malgrat la penetració de l'italià entre les classes altes, el principal idioma d'interacció social (al casc antic) era, encara a la primera meitat del segle passat, fonamentalment l'alguerès. Les dades censals del 1921 mostren que pràcticament la

4. Dividim els parlants en dos blocs discrets: els que van adoptar l'italià (les classes altes, prevalentment) i els monolingües (la resta de la població, principalment de classe baixa, sense —o amb poca— formació escolar). Cal deixar molt clar, però, que la situació no podia ser tan categòrica (bilingües, d'una banda, monolingües, d'una altra), i els parlants s'han de situar més aviat dins d'un contínuum amb prevalença de monolingües, això sí, a mesura que es baixa l'escala social. També cal deixar clar que la divisió entre classes (baixes i altes) és, aquí, molt genèrica i aproximativa, i cal tenir ben present que les diferències de classe no es basen únicament en l'accés que els individus tenen als recursos materials, sinó que són el resultat de tota una sèrie de factors: poder disposar de recursos econòmics, això sí, però, sobretot, poder accedir a formes de capital cultural i simbòlic.

5. A l'hora de referir-se als entrevistats, l'autor segueix el criteri següent: inicial del nom, inicial del cognom i data en què es féu l'entrevista.

FRAGMENT 1⁶

ENTREVISTADOR: Al centro storico, la lingua dei bambini qual era, l'italiano o l'algherese?

CS.27.08.2010: All'età mia *era ancora l'algherese*.

ENTR.: Lei non si ricorda di nessuno che parlasse l'italiano?

CS.27.08.2010: Beh, *quelli del palazzo mio sí, perché erano figli di Don Piras, di Don Chessa...* [famílies de classe alta]... Erano tutti nel mio palazzo. [...] I padroni erano questa gente. [...] *Dunque questi ragazzi, diciamo... un po' signori, questi parlavano l'italiano, noi parlavamo l'algherese.*

ENTR.: Perché, secondo lei?

CS.27.08.2010: Questo non ti so dire, no [...] *diciamo che gli altri erano i poveri e loro erano i signori... e parlavano l'italiano [...].*

ENTR.: E con sua madre parlavano in algherese...

CS.27.08.2010: [...] *Con mamma parlavano l'algherese. Perché mamma parlava l'algherese e magari per non farla star male la parlavano [en alguerès]... loro sapevano vuol dire anche l'algherese bene... e la parlavano in algherese.*

totalitat dels algueresos (el 99,64 %) tenien competències actives de català (Arca i Pueyo, 1992, p. 298; Grossmann, 1983, p. 13), i no hi ha raons objectives que ens portin a dubtar d'un ús generalitzat de l'alguerès entre els membres de la comunitat. Tampoc no hi ha raons objectives que suggereixin canvis sociolingüístics substancials, en els anys immediatament successius, amb decrements considerables tant de l'ús com de les competències: l'alguerès continuava sent, a començament de la segona meitat del segle passat, la llengua predominant.

Aquesta hipòtesi ens és confirmada per les declaracions que AP.17.07.10 (fragments 2 i 3), una informant de seixanta-tres anys d'edat, fa en relació amb el nivell de competències lingüístiques tant de la seva mare (nascuda a principis del segle xx) com de la seva àvia (nascuda la segona meitat del segle xix). Sobre la base d'allò que la informant ens diu, i amb el suport d'històries de vida d'altres informants (vegeu, per exemple, els fragments 1, 4 i 5), hom pot suposar que l'idioma d'ús

6. Les mostres de les entrevistes que es proposen s'han transcrit de manera fidel: no s'han aportat correccions ni gramaticals ni estilístiques. Tanmateix, s'han eliminat elements carregosos com ara hesitacions, repeticions, o interjeccions, tret d'aquells casos en què aquests elements proporcionen informació rellevant. El fragment 1, així com altres fragments, és en italià perquè aquesta és la varietat que l'entrevistador parla, normalment, amb la persona entrevistada. Hi ha, però, també, una raó metodològica que ens ha fet decantar cap a l'italià (en aquells casos de persones «desconegudes» per l'entrevistador): la necessitat de poder analitzar la competència en italià d'alguns dels progenitors. No hem fet servir convencions simbòliques que donessin compte, per exemple, dels aspectes prosòdics que, en canvi, s'intenten representar utilitzant els símbols de la puntuació tradicionals. I, per acabar, els noms de persona reals han estat substituïts per uns de ficticis, i això vol dir que tots els noms de persona que apareixen són inventats.

predominant tant dels algueresos de la generació i condició de la seva mare (classe baixa, sense estudis) com, sobretot, els de la seva àvia era, encara als anys quaranta i cinquanta, l'alguerès.

FRAGMENT 2

AP.17.07.2010: Ho conosciuto mia nonna sino a nove anni [...]. Ricordo solo [...] questa vecchietta [...] che aveva un fazzolettino dove aveva degli spiccioli [...] e mi diceva «aspetta che ti [...] do dei centesimi...».

ENTR.: Ti parlava in italiano?!

AP.17.07.2010: *Nooo! Mi parlava in algherese. Proprio algherese algherese; non è che era capace a parlare l'italiano, no!*

L'únic idioma de la seva àvia era l'alguerès: la informant respon a la pregunta de l'entrevistador sobre la llengua d'interacció («Et parlava en italià?») amb una negació contundent («Nooo!»), a la qual segueix una declaració explícita relativa a la (total) falta de coneixement de la llengua italiana.

A continuació (fragment 3), la mateixa persona ens informa de la poca familiaritat que la seva mare també tenia amb la llengua italiana. A diferència de l'àvia, però, la seva mare es va veure quasi obligada a aprendre (o, més aviat, a millorar) l'italià, si bé de manera aproximativa, per la necessitat contingent de relacionar-se amb interlocutors (forasters) que només coneixien l'italià (la seva llogatera, en aquest cas concret).

FRAGMENT 3

ENTR.: Perché, prima, [...] la generazione dei tuoi nonni, l'italiano, lo parlava?

AP.17.07.2010: *Nooo! Mia madre ha imparato [...] tramite questa signora che abitava da noi, che parlava in italiano e quindi era costretta a capirlo [...]. Sennò parlava... (rialles) lo parlava alla me ne frego, mia madre [...].⁷ Ha imparato così, però tante cose non le diceva bene, no...*

En aquesta fase (la fase 3 de la figura 1), en què també els membres de les classes baixes comencen a bilingüitzar-se, la llengua expansiva no ha arribat a desplaçar, encara, la varietat recessiva dels àmbits més informals (o ho ha fet tan sols molt

7. «Alla me ne frego» té el significat de: 'de manera molt aproximativa'.

parcialment), i l'alguerès és encara la llengua majoritària en la parla col·loquial. La necessitat de bilingüitzar-se, això és, no implica, de moment, un ús generalitzat de l'italià, que és emprat prevalentment en les interaccions intergrupals, amb interlocutors que acabaven d'establir-se i/o que no s'havien integrat al nou context lingüístic.

2.3.1. Dues realitats urbanes diferenciades

L'exclusivitat de l'alguerès caracteritzava de manera particular la vida social del casc antic, tal com es desprèn dels fragments 4a, 4b i 5 que es presenten a continuació. En un cas (fragments 4a i 4b), una dona de setanta-un anys (LL.02.09.2010), nascuda i criada al centre històric, ens confirma el que ja hem avançat (*i. e.*, el predomini de l'alguerès com a varietat col·loquial), però també ens informa del seu abandó abrupte en les interaccions amb els fills («io praticamente ho parlato italiano quando mi sono sposata, con i figli, altrimenti io e mio marito sempre parliamo in algherese»). En el fragment 5, en canvi, es presenta el cas de LP.05.02.2009, un home de cinquanta-sis anys de família no algueresa, també casat i amb fills, que és un exemple paradigmàtic d'integració lingüística.

FRAGMENT 4a

ENTR.: Con i compagni di giochi la lingua principale qual era, l'italiano o l'algherese?
 LL.02.09.2010: *No, l'algherese noi parlevamo. Io praticamente ho parlato italiano quando mi sono sposata, con i figli, altrimenti io e mio marito sempre parliamo in algherese.*
 ENTR.: Gente che parlava italiano al centro storico ce n'era?
 LL.02.09.2010: *No, pochissima. C'era... i grandi signori, ma altrimenti gli altri parlavamo tutti... [en alguerès]*

FRAGMENT 4b

ENTR.: Come vi siete conosciuti [ella amb el seu marit]?
 LL.02.09.2010: *Lui aveva un amico che abitava quasi di fronte a casa mia. Quindi ci siamo conosciuti così. Io andavo da questa signora, che eravamo tutta una famiglia (al centro storico eravamo tutti una famiglia), e quindi... lui stava aggiustando una porta, ver ès (adreçant-se al marit)? E di qua...*
 ENTR.: Vi siete conosciuti e avete parlato subito in algherese o in italiano?
 LL.02.09.2010: *No, in algherese.*
 ENTR.: Ma, prima come funzionava? Cioè anche con quelli che non si conoscevano ci si rivolgeva in algherese?
 LL.02.09.2010: *Sì, su per giù se erano persone che magari le avevi già viste era logico che allora... sapeva che parlavo in algherese e allora parlava anche lui in algherese.*

La idea de família («al centro storico eravamo tutti una famiglia») suggereix l'existència de xarxes socials de relació denses (vegeu, per exemple, Milroy, 2002, i apartat 4.2 d'aquest llibre): els seus membres es coneixien gairebé tots, es relacionaven entre ells tant per mitjà de vincles d'amistat i parentiu com de feina, i participaven activament (i massivament) de la vida social d'agregació de la comunitat. Amb l'excepció dels «grans senyors», la llengua que enllaçava els membres de la «família» del casc antic era majoritàriament l'alguerès. La qual cosa permetia la continuïtat «natural» del seu ús entre la població autòctona i, a la vegada, obligava els qui arribaven de fora (tant sardòfons com italòfons) a passar per un filtre social que requeria (un mínim d') integració lingüística. L'informant, de cinquanta-sis anys d'edat, del fragment 5 que es presenta a continuació (LP.05.02.2009) és una mostra clara d'integració total a la nova realitat lingüística i social dels algueresos de segona generació immigrant.

FRAGMENT 5⁸

LP.05.02.2009: *Só [...] nat a l'Alguer, genitors davallats de Vilanova de joves, casats a l'Alguer i...*⁹

GC.29.08.2008:¹⁰ Que no t'han mai parlat en alguerès a tu...

LP.05.02.2009: *Mai parlat en alguerès!*

ENTR.: I com hi parlaven?

LP.05.02.2009: *En italià. Ellos, tra ellos parlaven en sardu. Però, jo... jo els compreneva, però... parlaven en italià.*

ENTR.: I vostè on l'ha emparat l'alguerès?

LP.05.02.2009: *I prova a vere!*¹¹ [...] *Qui naix al centro storico, parla en alguerès i boh!*
No és que parlaves amb a... en italià te parlava sol l'escola.

ENTR.: Però, de gent que parlava el sardu [...] n'hi havia al centro storico també, o no?

LP.05.02.2009: *Sardus? Eh, avolla n'hi havia!*

ENTR.: Però el sardu no se parlava...?

LP.05.02.2009: No, no, no... *tra ellos i boh. Tra parents d'ellos, magari, tra gent del mateix país [...] parlaven en sardu. O si no...*

8. Per a les transcripcions en alguerès, hem fet servir el sistema ortogràfic català, si bé, en alguns casos, s'ha fet necessari l'ús d'una ortografia més fonèmica o, fins i tot, de la transcripció fonètica.

9. Vilanova és un poble sardòfon a uns trenta quilòmetres de l'Alguer.

10. La dona de l'entrevistat, que també pren part a l'entrevista.

11. L'expressió «i prova a vere» té una connotació semàntica, molt poc literal, que indica la presència d'una única opció de resposta («al carrer», en aquest cas). És una mena de repte: es desafia l'interlocutor a donar alternatives a l'única resposta objectivament vàlida (això és: «i prova a vere [si hi ha altres respostes plausibles]»).

No hi havia —segons l'informant del fragment anterior— alternatives lingüístiques per als que vivien al casc antic: qui vivia al «centro storico» no podia parlar altres llengües sinó l'alguerès («qui naix al centro storico parla en alguerès i boh!») i els que, com ell, no el tenien com a llengua inicial, l'havien d'aprendre «a la força». Una de les coses que, però, més crida l'atenció és que la integració dels (fills de) forasters no implicava només l'aprenentatge del català sinó, en molts casos (si més no al centre històric), el traspàs de les fronteres etnolingüístiques i el manteniment de grups diferenciats (Barth, 1969). Fixem-nos, per exemple, com l'entrevistat marca distàncies de grup entre ell (fill de sardoparlants) i els sardòfons, als quals s'adreça en tercera persona del plural per tal de deixar clar —hom suposa— que es tracta d'un grup al qual ell (ja) no pertany (per exemple, «Sardus? Eh, avolla n'hi havia!»).

D'altra banda, l'edat relativament jove de LP.05.02.2009 també ens suggereix l'existència, al casc antic, d'una situació sociolingüística «sana», encara als anys cinquanta i seixanta. La substitució lingüística pròpiament dita s'inicia, efectivament, a les zones perifèriques del terme municipal, ja als anys cinquanta, quan (per raons diverses) l'italià comença a convertir-se, també, en l'idioma d'interacció entre parlants autòctons, per esdevenir, més tard, sobretot a partir dels anys seixanta, la llengua de la transmissió intergeneracional dins de la llar de moltes famílies catalanoparlants. Així, al costat de parlants adults bilingües comencen a consolidar-se els casos de monolingües o, en tot cas, de *semiparlants* i *bilingües passius* (vegeu la taula 1) que tenen l'italià com a llengua inicial (fase 4 de la figura 1).

Ens trobem al davant, per tant, de dues realitats urbanes sociolingüísticament diferenciades. Per un costat, hi ha una situació de manteniment lingüístic —al centre històric— mentre que, per l'altre, un procés de substitució incipient —a les zones perifèriques de nova urbanització. A la perifèria, l'heterogeneïtat lingüística (fonamentalment: catalanoparlants, sardòfons i italòfons), d'entrada més marcada que al centre històric, no es beneficia de l'impacte homologador que l'alguerès, en canvi, exerceix dins de la comunitat del casc antic: en part, perquè les zones perifèriques, als anys quaranta i cinquanta, tenien una escassa densitat de població, amb la conseqüent dissipació de les xarxes de relació catalanoparlants; en part, suposem, perquè eren habitades, majoritàriament, per les classes altes i benestants italòfones amb cert poder atractiu que es concretaria amb processos d'emulació lingüística, i en part perquè —hom també suposa— un major accés a recursos tant materials (de luxe) com immaterials (així, la formació escolar) va posar els usuaris en contacte amb un món que funcionava principalment en italià i, a la vegada, els encoratjava a distanciar-se del centre històric, fonamentalment pobre i «inculte», marcant fronteres també a través de la llengua.

Les noves generacions dels barris perifèrics van començar a adquirir, ja a partir dels anys cinquanta, hàbits lingüístics nous que implicaran la convergència (quasi sistemàtica, en determinades situacions comunicatives) vers l'italià, fins i

tot amb interlocutors catalanoparlants. AP.17.07.2010, que va néixer al centre històric i que, però, es va traslladar a una zona de nova urbanització quan tenia vuit anys, declara que el seu primer contacte amb la llengua dominant es va donar a través del sistema educatiu. Abans d'entrar a l'escola, només parlava català. En contrast amb la generació de la seva mare (vegeu els fragments 2 i 3), però, no solament va assolir una bona competència en italià, sinó que també va adquirir l'hàbit de relacionar-se en l'idioma dominant amb els seus companys d'escola, tot i saber que eren catalanoparlants («tra di noi parlavamo l'italiano, però sapevo che a casa parlavano l'algherese»).

FRAGMENT 6

- ENTR.: Quindi [...], la lingua principale in famiglia non era l'italiano [...]?
 AP.17.07.2010: *No, era l'algherese. L'algherese! Io sono andata a scuola che parlavo l'algherese [...].* Quindi [...], io non me lo ricordo bene, però chissà come sarà stato grave il problema (*rialles*), cioè nel senso che mi parlavano e io non lo capivo (*rialles*)...
 ENTR.: Qualcuno che parlava italiano a casa non c'era [...]?
 AP.17.07.2010: *Se erano algheresi, no! [...]. Magari se erano sposati con uno di Villanova... allora dovevano parlare... si arrangiavano nel parlare o l'italiano oppure il sardo... non lo so...*
 ENTR.: Ma quelli che venivano da fuori, prima, non lo imparavano [...] l'algherese?
 AP.17.07.2010: *Questa signora che, ad esempio, che abitava da noi... non l'hanno imparato l'algherese. [...] I figli parlano tuttora italiano [...] e son venuti che erano piccoli. Uno è nato anche qui, ad Alghero. [...] Questa parlava l'italiano [...] bene, perché era professoressa...*
 ENTR.: Con i compagni di scuola che lingua parlavi?
 AP.17.07.2010: *[...] Gli amici di scuola [...] tra di noi parlavamo l'italiano, però sapevo che a casa parlavano l'algherese...*
 ENTR.: Quindi, tra di voi parlavate l'italiano?
 AP.17.07.2010: *[...] Tra amici di scuola, sí.*
 ENTR.: Anche fuori dalle ore di lezione?
 AP.17.07.2010: *sí, sí, sí, sí...*
 ENTR.: E in strada?
 AP.17.07.2010: *Quando andavo a giocare, parlavo in algherese con chi parlava l'algherese, e in italiano con chi parlava l'italiano. [...] Però, se eravamo a scuola [...] si parlava in italiano... facevamo la strada insieme e si parlava l'italiano. Poi rientravamo a casa e parlavamo l'algherese.*

Quatre qüestions fonamentals per a la comprensió del procés de substitució es desprenen del fragment 6: en primer lloc, que, com ja s'ha comentat, *la llengua de les famílies autòctones*, als anys quaranta i cinquanta, continuava sent principalment l'alguerès, tant a l'Alguer Vella com fora; en segon lloc, que, a diferència del

cas antic (vegeu els fragments 1, 5 i 7), al carrer de les zones perifèriques no hi havia un ús exclusiu de l'alguerès («parlavo in algherese con chi parlava l'algherese, e in italiano con chi parlava l'italiano»); en tercer lloc, que la *integració lingüística* dels forasters (probablement, només aquells amb determinades característiques socioculturals i socioeconòmiques, com ara professionals del món educatiu) fora del centre històric començava a fallar, i, finalment, que l'italià començava a convertir-se en l'idioma d'*interacció entre els membres del mateix grup lingüístic*, encara que limitat a situacions i interlocutors específics.

L'existència de dos contextos urbans diferenciats ens la descriu, amb detalls interessantíssims, TL.02.09.2010, un informant de setanta-quatre anys d'edat que es va criar en un barri de nova urbanització:

FRAGMENT 7

ENTR.: Voi vivevate al centro storico, ad Alghero Vecchia?

TL.02.09.2010: *No! Noi eravamo i primi che abitavamo ai Paioli [sic] (rialles), in Via Cagliari.*

ENTR.: Con i suoi compagni di giochi cosa parlava, in italiano o in algherese?

TL.02.09.2010: *In italiano e in algherese perché c'era gente mischiata [...].*

ENTR.: E questo fuori dal centro storico, mentre nel centro storico era...

TL.02.09.2010: *...tot algheresos! Tot algheresos.*

ENTR.: Ma quelli fuori dal centro storico cosa erano piú signori, considerati piú benestanti, piú raffinati?

TL.02.09.2010: *Uno e a vivere come vivevamo noi in due stanze, la cucina e... [...] il bagno [...] e uno e abitare tutti in una stanza [...] Noi avevamo ... se anche uno attaccato all'altro, ognuno aveva il suo letto... e mamma e babbo stavano alla stanza loro. [...] Però c'è da dire una cosa: [...] babbo ha sempre lavorato e lo stipendio l'ha sempre portato a casa. Abbiamo avuto sempre lo stipendio di babbo. Mio babbo prendeva lo stipendio... stipendio e mezzo perché faceva il comandante: parte e mezza, da... [...] però facevamo la fame piú degli altri di Alghero. Perché quelli di Alghero potevano avere mille metri di terra... E questi erano tutti coi pantaloni rappezzati, e questo e quest'altro, però la cosa da mangiare ce l'avevano piu di noi. Noi pensavamo comprare un quaderno, comprare un pantalone [...] però la fam!*

Hi ha tres aspectes que val la pena remarcar del fragment anterior: 1) que l'Alguer pròpiament dita era el centre històric: l'informant parla del cas antic com d'«Alghero» sense més («Perché quelli di Alghero potevano...»), com si ell visqués en una realitat urbana totalment diferent; 2) que les zones perifèriques, als anys quaranta, s'oposaven al cas antic per les condicions de vida (menys precàries) i pel tipus de residents (benestants): la zona on TL.02.09.2010 vivia és comparada —amb una mica d'ironia, això sí— al barri «dei Paioli», deformació de «Parioli», nom

d'una de les zones més riques de Roma, i 3) que, com ja hem vist en el fragment 6, a diferència del centre històric (socialment monolingüe), en les zones de nova urbanització hi havia dues llengües principals d'interacció —l'italià i el català.

La diferència de ritme i intensitat del procés de bilingüització ens obliga, per tant, a repensar la figura 1, amb què havíem encetat aquest apartat, en els termes següents:

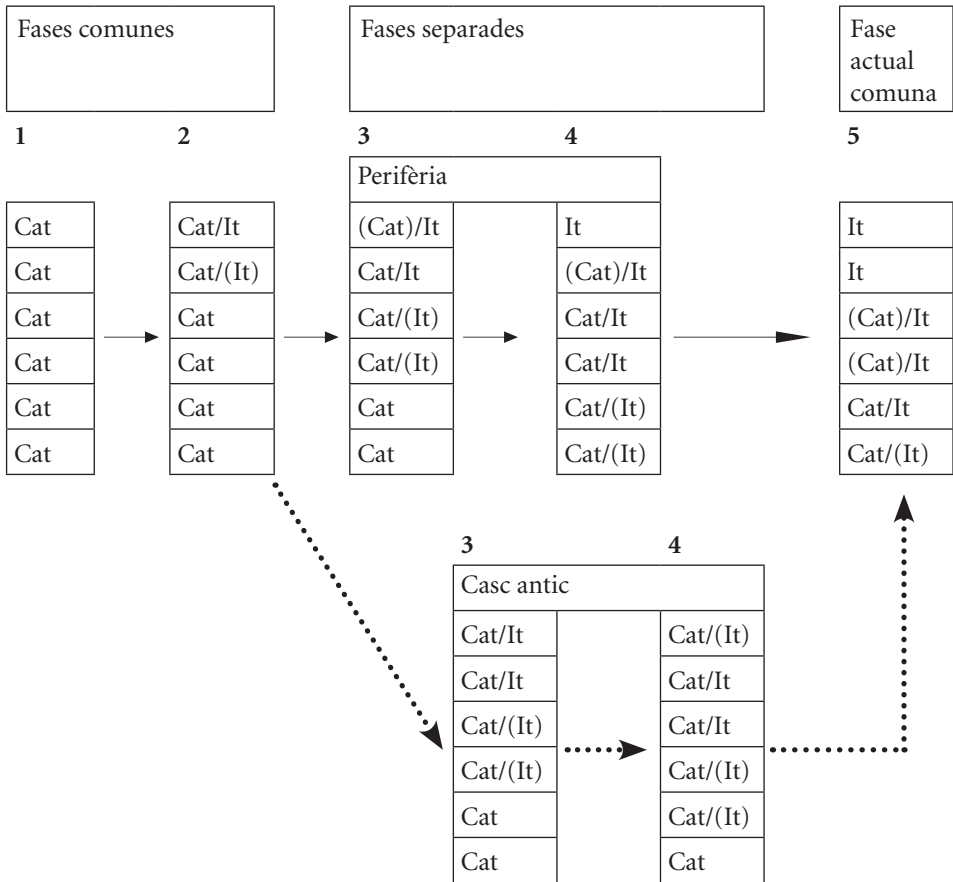


FIGURA 2. El procés de bilingüització d'acord amb dues realitats diferents: el casc antic i la perifèria.

La figura 2 mostra una diferència qualitativa substancial en el procés de bilingüització entre les dues zones urbanes. Les fases centrals (3 i 4) no només prenen cos, en el cas del casc antic, amb retard respecte de les zones perifèriques, sinó que també presenten característiques diferents: en un cas —el centre històric— hi ha

una presència més consistent de monolingües en català i una relativa resistència a la bilingüització que, en canvi, no notem a la perifèria. Hi ha, també, una presència molt irrellevant (o nul·la) de monolingües en italià, que, en canvi, sí que es dóna en les zones perifèriques.

A partir dels anys seixanta, però, la situació sociolingüística es va anar unificant, arran d'uns canvis socials importants: els algueresos del casc antic es van anar desplaçant cap a zones de nova urbanització, escampades dins del marc municipal i més o menys allunyades del centre històric; el centre històric es va anar convertint en mera atracció turística, residència ocasional de la burgesia forastera, i la immigració sardòfona i italòfona, així com el turisme, es va convertir en un fenomen massiu, amb implicacions lingüístiques importants. Molts algueresos van abandonar les activitats tradicionals dels pares (agricultura, pesca i artesania, prevalentment), van aconseguir feines més estables i, sobretot, van començar a tocar de la mà el progrés i la modernitat, això és, a percebre el món a través dels filtres ideològics de la ràdio, de la televisió, del cinema, de la moda... (Arca i Pueyo, 1992, p. 299).

Les noves elaboracions ideològiques de la realitat, la dissolució d'unes xarxes socials catalanoparlants denses i la immigració massiva tindran repercussions significatives en els comportaments lingüístics, i en la transmissió intergeneracional del català en particular. L'*habitus* (això és, la interiorització d'uns esquemes de comportament «apropiat» que s'apliquen de manera automàtica), que havia assegurat el manteniment de les conductes lingüístiques a favor de l'alguerès de manera «natural», es va veure compromès per uns canvis socials importants.¹² La nova percepció del món portarà a la «racionalització dels comportaments», tal com en dirà Max Weber (vegeu, per exemple, Morrison, 1995; Macionis i Plummer, 1998, p. 81-87; Turner, 1997), mentre s'aniran consolidant nous esquemes de comportament «apropiat» (això és, l'aparició d'un nou *habitus* favorable a la llengua dominant), amb la conseqüent transmissió generalitzada de l'italià als fills (fase 5 de les figures 1 i 2).

El record que una informant (PL.15.07.2010) de quaranta-set anys, catalanoparlant inicial, té del barri on va créixer és el d'una realitat prevalentment italòfona. Per tal de fer-se una idea de com la situació sociolingüística va canviar de manera abrupta, cal fixar-se, sobretot, en el contrast entre el comportament lingüístic de l'àvia, sardòfona inicial no nascuda a l'Alguer, i el de les amigues i/o veïnes de la informant.

12. Per a qüestions relatives a l'*habitus*, vegeu Bourdieu (1982), en particular a la pàgina 14, on dóna una primera definició bàsica del concepte.

FRAGMENT 8

ENTR.: Che lingua parlavate tra compagne di strada?
 PL.15.07.2010: *Italiano!* sí, tutte italiano. Sí, sí, sí...
 ENTR.: Ma tra le tue amiche, gente come te che parlava algherese a casa non ce n'era?
 PL.15.07.2010: No, no, no, no. *Tutte italiano.*
 ENTR.: Quindi, tu eri praticamente un'eccezione?
 PL.15.07.2010: Sí.
 ENTR.: E la nonna di Villanova di cui mi hai parlato prima, parlava in algherese?
 PL.15.07.2010: Sí, sí, *parlava in algherese [...].*
 ENTR.: Ma era nata qui ad Alghero?
 PL.15.07.2010: No, era nata a Villanova [...].
 ENTR.: Perché, secondo te, quelli che venivano da Villanova imparavano l'algherese?
 PL.15.07.2010: Non lo so! *Forse perché erano costretti [...].*
 ENTR.: Tu mi hai detto prima che con le tue amiche per strada parlavate tutte in italiano. Ma quand'eri piccola tu, la lingua principale in famiglia qual era secondo te?
 PL.15.07.2010: *L'algherese!* L'algherese, solo quello.
 ENTR.: E perché loro parlavano in italiano?
 PL.15.07.2010: Perché *a casa loro parlavano l'italiano. Tutte le amiche che avevo parlavano in italiano. Anche la mamma di una mia amica che abitava... abitavamo allo stesso palazzo, la mamma era algherese e parlava con noi in algherese e con le figlie però in italiano.*

2.4. La transmissió intergeneracional

El fenomen que més posa de manifest la determinació de canvis substancials en les dinàmiques sociolingüístiques d'una societat bilingüe és la ruptura de la transmissió intergeneracional de la llengua minoritària. I vol dir això que alguns dels progenitors ja bilingüitzats es decanten, per raons diverses, cap a l'ús de l'idioma expansiu (tot i no haver-ne adquirit plenament les competències) en les interaccions amb els fills. La qual cosa comporta un procés de decandiment lingüístic que es fa evident amb l'aparició d'un nombre considerable de *semiparlants* i la conseqüent *atròfia* lingüística: el domini imperfecte de la llengua minoritària amb majors o menors graus de transgressió de la norma tradicional en un nombre creixent de parlants (vegeu Montoya, 2000, p. 15-21; Winford, 2003, p. 256-264).

Una de les causes de la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional és la presència, dins d'una mateixa societat, de grups lingüístics diferents (generalment, un de bilingüe i l'altre de monolingüe) en condició de no-segregació social, la qual cosa comporta la formació de parelles lingüísticament mixtes i un ús prevalent de la llengua compartida. Tal com també sol passar en altres àrees del domini lingüístic català (vegeu, per exemple, Boix, 2009, p. 9-14), la presència,

a l'Alguer actual, de dos grups lingüístics diferenciats és el resultat de processos paral·lels: la substitució lingüística i la immigració.¹³ Així, per un costat, tenim els *catalanoparlants inicials* autòctons i, en mesura menor, aquells (parlants adults) que, tot i no tenir l'alguerès com a llengua inicial, n'han assolit una bona competència activa gràcies a la freqüentació de xarxes socials favorables al seu ús. Per l'altre costat, en canvi, tenim els *italòfons inicials*, tant al·lòctons com autòctons, que no tenen (prou) competència en català com per poder-lo usar, de manera natural i espontània, en les interaccions col·loquials quotidianes.

Els informants dels fragments 9 i 10 són mostres de matrimonis mixtos. Tant en un cas —TI.19.07.2010, un home de seixanta anys d'edat (fragment 9)— com en l'altre —PL.13.07.2010, una dona de quaranta-set anys (fragment 10)—, ambdós catalanoparlants inicials casats amb cònjuges italòfons, la llengua d'interacció amb els fills ha estat, per raons diverses, l'italià. Per a TI.19.07.2010, l'italià ha estat una tria obligada, mentre que per a PL.13.07.2010 es tracta més aviat d'un fet «normal», «natural» i «automàtic». En aquests exemples concrets, doncs, la transmissió intergeneracional de l'italià sembla que no respon a raons ideològiques, racionals, sinó que és més aviat la conseqüència directa i automàtica de dues causes: l'asimetria lingüística interna a la parella (el fet que un dels cònjuges sigui italòfon inicial és en si un impediment de cara a l'ús de l'alguerès amb els fills) i l'*habitus* lingüístic que condueix de manera «natural» a la tria de l'italià.

FRAGMENT 9

ENTR.: Però tu lis hi has parlat en alguerès a tos fills?

TI.19.07.2010: *En italià [...] Sí, sí: de com eren petits, ellos, sempre en italià...*

ENTR.: Per cosa has decidit de parlar en italià amb a tos fills?

TI.19.07.2010: No, no és que he decidit jo! *Purtroppo, ma muller [...] no parla l'alguerès. Com faç jo a parlar l'alguerès!? Sí, me comprén [...] però no el parla.*

Les unions conjugals de catalanoparlants amb italòfons, doncs, donen com a resultat un ús predominant de la llengua comuna: l'italià. Cal deixar clar, però, que, a diferència d'altres contextos sociolingüístics (vegeu, per exemple, Holmes, 2008, p. 62; Romaine, 1995, p. 42; Williams, 1987), a l'Alguer, els matrimonis lingüísticament mixtos no s'han de veure com el factor desencadenant del procés de substitució, sinó que en són més aviat un dels efectes col·laterals. L'ús majoritari de l'italià en les interaccions amb els fills és, independentment que es tracti o

13. Per a qüestions relatives als processos migratoris a l'Alguer, vegeu Chessa (2007, p. 14-17).

no de parelles lingüísticament mixtes, la conseqüència tant de normes ja consolidades com de racionalitzacions ideològiques que privilegien l'ús de l'italià. Per tant, a la llum del que també s'observa en les parelles homogènies catalanoparlants, la tendència a «responsabilitzar» el cònjuge que no parla alguerès (tal com fa TI.19.07.2010) es podria llegir més aviat com una «excusa», una resposta «fàcil», una manera d'eludir l'arrel del problema o, fins i tot, una manera de redimir-se als ulls de la comunitat. Tanmateix, hom suposa que l'índex de transmissió intergeneracional és més alt entre les parelles catalanoparlants que no pas entre les parelles lingüísticament heterogènies.

FRAGMENT 10

ENTR.: Ma tu l'algherese con i tuoi figli non lo usi mai?

PL.15.07.2010: No.

ENTR.: Perché?

PL.15.07.2010: ... *non ci ho mai pensato* a...

ENTR.: Cioè *per te era piu naturale parlare in italiano* che parlare in algherese?

PL.15.07.2010: Sì, sí. *Non ci ho mai pensato*. Quando sono nati... non ci ho mai pensato. Infatti mi ricordo che zio Antonio aveva detto: 'ma perché non parli in algherese coi tuoi figli, dato che tu da quando sei nata hai parlato l'algherese con tua madre?' E io, invece, io sempre in italiano [...] con loro italiano.

D'altra banda, allà on prenen cos motivacions sentimentals vigoroses, es podria palesar alguna forma de lleialtat lingüística que es concreta en una oposició real a la substitució i en la conseqüent transmissió de la llengua recessiva als fills, fins i tot en famílies lingüísticament heterogènies. És el cas de LN.09.09.2010, un pare de quaranta-un anys d'edat, catalanoparlant inicial que, tot i estar casat amb una italòfona, ha decidit (conscientment) de parlar en alguerès amb la seva filla (de dos anys) per raons merament sentimentals. Com el mateix informant reconeix, el seu comportament lingüístic amb la filla és, tanmateix, excepcional: l'alguerès no es transmet entre les parelles lingüísticament mixtes, però tampoc entre les parelles catalanoparlants homogènies.

En poques línies, LN.09.09.2010 ens fa un resum bastant nítid de la situació sociolingüística de l'Alguer actual i dels mecanismes que regulen les tries de llengua en àmbit familiar. En primer lloc, ens diu que la llengua majoritària entre les generacions més joves és (i serà) clarament l'italià; en segon lloc, ens informa de l'existència de dos tipus de motivacions: les instrumentals («qui menester te ma filla de aprendre l'alguerés?») implica l'existència de raons pragmàtiques clarament a favor de l'italià) i les sentimentals («un sentiment meu»), i, finalment, de manera indirecta ens diu que les motivacions instrumentals relatives a l'italià són més poderoses

que les motivacions sentimentals relatives a l'alguerès. El resultat és un nombre molt limitat de progenitors que adopten l'alguerès en les interaccions amb els fills («dels minyons de la seva edat que parlen alguerès ne coneix u sol!»).

FRAGMENT 11

LN.09.09.2010: *Jo parl en alguerès amb a ma filla, ma... qui menester té ma filla de aprendre [sic] l'alguerès sinó que un sentiment meu?! [...] Jo no vull ésser u d'aque- llos que faran morir l'alguerès. No. Jo garantiré almanco a una altra generació, la generació de ma filla, que sigui una generació que encara parla l'alguerès.*

ENTR.: Tu penses verament que la generació de ta filla poguerà parlar l'alguerès? Tu penses que ta filla quan [...] escomençarà a eixir, a anar en discoteca, etc. Parlarà l'alguerès?

LN.09.09.2010: *No, absolutament! Mira... ma filla té dos anys, dels minyons de la seva [sic] edat que parlen l'alguerès [jo] ne coneix u sol! [...] Parlarà l'italià.*

La interrupció de la transmissió intergeneracional del català a l'Alguer és, per tant, un fet consolidat, al marge que es tracti de famílies lingüísticament mixtes o homogènies catalanoparlants. La informant CS.27.08.2010, de setanta-vuit anys d'edat, que ja havíem conegut en l'apartat 2.2, és una mostra clara de com la ruptura de la transmissió intergeneracional de l'alguerès no és una prerrogativa de les famílies lingüísticament mixtes. Ella i el seu marit parlen alguerès entre ells, però van decidir, a començament dels anys seixanta i per les raons que se'ns donen en el fragment 12, de parlar en italià amb els fills, tot i no haver-ne adquirit plena- ment les competències.

FRAGMENT 12

ENTR.: Lei con suo marito cosa parla?

CS.27.08.2010: *L'algherese!*

ENTR.: Solo algherese?

CS.27.08.2010: *Sí!*

ENTR.: E con sua madre e suo padre cosa parlava?

CS.27.08.2010: *L'algherese!*

ENTR.: E con i figli cosa parla?

CS.27.08.2010: *L'italiano! [...] Italiano e qualche volta già mi esce qualche parola al- gherese [...] e loro magari lo capiscono perché ormai da piccoli... penso che capis- cono anche l'algherese.*

ENTR.: Perché ha deciso di parlare in italiano con i figli?

CS.27.08.2010: Mah, non lo so... forse perché *quando andavano a scuola... per capire di piú... Parlando l'algherese a casa e poi a scuola l'italiano, forse abbiamo pensato che i bambini si trovavano un po' a disagio, non imparavano bene a parlare con l'altra gente... allora li abbiamo parlati in italiano, capito?*

ENTR.: Si potrebbe immaginare un suo figlio, per esempio Antonio, che parla l'algherese come lei?

CS.27.08.2010: *Beh, non penso che andrebbe tanto bene!*

ENTR.: Perché?

CS.27.08.2010: *Praticamente ormai quasi tutti parlano l'italiano! E dunque sarebbe un ragazzo... un po' diverso...*

ENTR.: Pensa che potrebbe essere anche un ostacolo, per il lavoro per esempio, non poter parlare bene l'italiano?

CS.27.08.2010: *Sí, sí, sí... io penso di í!*

ENTR.: Perché?

CS.27.08.2010: *Perché' è meglio che parlino l'italiano. Proprio la lingua italiana. Questo algherese é un dialetto, non è un... cosa vogliamo dire... una lingua. Ed è meglio che parlino l'italiano. Non lo so io come gliel'ho imparato. Perché siccome io sendo io una che parlava l'algherese (*rialles*), magari non l'ho imparato... non gliel'ho imparato bene. Questo non lo so nemmeno io, proprio di preciso. Podarsi che loro... non so come si trovano di quello che ho imparato io a loro.*

Hi ha, clarament, una percepció oposada de les dues varietats en contacte: d'una banda, l'alguerès, una varietat deficitària; de l'altra, l'italià, la llengua de la legitimació social. Aquesta interpretació ideològica de les dues llengües en contacte, que hem observat en diversos progenitors adults, és a la base de la interrupció massiva de la transmissió intergeneracional de l'alguerès als anys seixanta. En les parelles més joves, en canvi, al marge de les raons ideològiques (que també hi intervenen), dos factors principals són a la base de l'ús predominant de l'italià: les *xarxes de relació social* (que regulen les tries de llengua en les interaccions entre progenitors) i l'*habitus* (que «rutinitza» les interaccions amb els fills). Una mostra d'aquest tipus de situacions són SF.28.07.2010, una dona catalanoparlant inicial de quaranta-set anys, i MP.28.07.2010, el seu marit, de quaranta-vuit anys d'edat, també catalanoparlant inicial. Ambdós, doncs, tenen l'alguerès com a llengua inicial, però, tot i així, parlen en italià entre ells, per la «senzilla» raó que es van conèixer a través d'unes xarxes de relació amical italòfones. L'italià també és la llengua que parlen amb el fill, fruit d'uns automatismes que els han fet decantar cap a l'italià («é una cosa che é venuta spontanea»).

FRAGMENT 13

ENTR.: Voi due perché parlate in italiano?
 SF.28.07.2010: *Perché ci siamo conosciuti in italiano [...].*
 MP.28.07.2010: Però ogni tanto qualche cosa in algherese già esce.
 SF.28.07.2010: (*rialles*)
 ENTR.: In che situazioni?
 SF.28.07.2010: (*rialles*) Boh! O da ridere o *de baralla*.
 MP.28.07.2010: O da ridere o *di baralla*. [...] Diciamo che l'algherese è quella lingua che ti permette di dire certe cose che altrimenti in italiano...
 SF.28.07.2010: Non rendono (*rialles*).
 MP.28.07.2010: ...non c'hai la traduzione in italiano di certe cose [...].
 ENTR.: [...] perché avete deciso [...] [parla en italià amb el vostre fill]?
 MP.28.07.2010: [...] *è una cosa che è venuta spontanea.*

Al marge, però, de les raons que han portat molts pares catalanoparlants, sobretot a partir dels anys seixanta, a transmetre la llengua dominant, el resultat d'aquesta decisió massiva és un nombre considerable, avui, d'italòfons inicials, tant de primera com de segona generació, amb uns coneixements de català (qui més qui menys) imperfectes o, fins i tot, nuls. Els informants que es presenten a continuació (fragment 14) són una mostra d'italòfons inicials de segona generació, que a penes entenen l'alguerès. CS.11.09.2011, una noia de divuit anys d'edat, i el seu cosí (FC.11.09.2010), de setze anys, ens descriuen els hàbits lingüístics tant seus com dels seus coetanis, i el quadre que se'ns presenta és el d'una generació ja (quasi) completament italianitzada.

FRAGMENT 14

ENTR.: L'alguerès lo parles?
 CS.11.09.2010: (*rialles*) *No, no!*
 ENTR.: Ma, calqui cosa la pots dire?
 CS.11.09.2010: E che cosa?! *No...*
 ENTR.: E tu, invece, l'algherese lo parli?
 FC.11.09.2010: *Pochissimo! Cioè non lo so parlare bene e quindi non lo parlo. Sinceramente, l'avevo anche studiato a scuola però non ricordo più, perché non... cioè ricordo tipo: 'jo me dic...' e... cioè basta, mi fermo là. Non so proprio neanche le cose basilari, purtroppo.*
 ENTR.: Ma tu a casa lo senti un po' l'algherese parlare?
 FC.11.09.2010: Da mia nonna sí, quindi *lo capisco certe volte, certe parole ogni tanto no*, però diciamo che quando parla nonna lo capisco...
 ENTR.: Quand'eri piccola tu, qual era la lingua principale dei bambini con cui giocavi?
 CS.11.09.2010: Eh no, *l'italiano!*

Hi ha, tanmateix, algueresos que, tot i no ser catalanoparlants inicials, han pogut assolir un bon nivell de català a través de, per exemple, les interaccions amb els avis, els amics o els companys de feina. Així, l'absència de l'alguerès en les interaccions pares-fills ve compensada, en alguns casos, per les xarxes de relació social catalanoparlants, més o menys pròximes i més o menys denses, en què els parlants es belluguen. Ja hem conegut LP.05.02.2009 del fragment 5, un italòfon inicial de cinquanta-sis anys totalment integrat a la realitat lingüística algueresa. És, però, el cas, també, de parlants més joves, com ara SL.20.09.2008, una informant de vint-i-set anys d'edat, italòfona inicial de família catalanoparlant amb un molt bon nivell d'alguerès oral que li ve donat per un context familiar que funciona principalment en català, sobretot els avis, amb qui parlava només en alguerès.

FRAGMENT 15

ENTR.: Ton pare i ta mare de on són?

SL.20.09.2008: La mama i el babu són de l'Alguer.

ENTR.: I ton pare i ta mare com parlen?

SL.20.09.2008: *En casa, amb a mosaltros, en italià, amb a los germans i amb a la gent de fora en alguerès.*

ENTR.: I fra ellos?

SL.20.09.2008: *En alguerès.*

ENTR.: Sempre en alguerès?

SL.20.09.2008: Sí.

ENTR.: I l'alguerès a on l'has emparat?

SL.20.09.2008: *Del iaio. Mon iaio m'ha sempre parlat en alguerès.*

ENTR.: I tu hi parlaves en alguerès...?

SL.20.09.2008: Sí.

La informant del fragment anterior és un exemple paradigmàtic (si bé poc comú) de com el manteniment d'una varietat lingüística (en l'àmbit individual), en un context substitutori, no està necessàriament, ni directament, relacionat a la transmissió intergeneracional. La complexitat de les societats bilingües pot implicar la presència de «portes» per les quals la varietat minoritària tendeix a escapar-se de la comunitat (*i. e.*, la transmissió intergeneracional), però també d'esclotxes (molt sovint imperceptibles) per les quals torna a entrar-hi (per exemple, la interacció amb els avis). Són mecanismes de supervivència espontanis que, paradoxalment, podrien garantir el manteniment lingüístic sense transmissió intergeneracional. En principi, no hi ha raons per pensar que en una societat bilingüe no puguin prendre cos i consolidar-se unes pautes de comportament estables en virtut de les quals entre pares i fills es parla la llengua dominant mentre que entre avis i néts, la llengua minoritària.

Tanmateix, la realitat és molt sovint diferent i els informants com ara SL.20.09.2008 són tan sols una mostra de casos molt esporàdics de parlants que arriben a assolir les competències dels nadius sense haver rebut la llengua directament a través dels pares. Així, entre la tipologia de parlant, que anomenarem *semiinicial* (vegeu la taula 1), com ara SL.20.09.2008, amb un nivell d'alguerès oral (quasi) nadiu, i els informants del fragment 14 (CS.11.09.2011 i FC.11.09.2010), bilingües passius (gairebé monolingües), hi ha un contínuum on es despleguen diverses tipologies de *semiparlants* (taula 1). Els informants que es presenten a continuació en són dos exemples diferents: una (EC.03.03.2009), de vint anys, italòfona inicial, però de família catalanoparlant de diverses generacions, tot i tenir la capacitat d'articular frases senzilles en alguerès, presenta algunes deficiències estructurals, sobretot de lèxic, i poca desimboltura comunicativa; una altra (LC.21.10.2008), de vint-i-quatre anys d'edat, italòfona inicial, filla de progenitors lingüísticament mixtos, presenta dificultats considerables fins i tot a l'hora d'articular frases senzilles.

FRAGMENT 16

ENTR.: Ton pare i ta mare de on són?

EC.03.03.2009: Lo babu és alguerès; mon iaio i ma iaia algueresos totus dos i de la part de la mama lo mateix: ma iaia algueresa i mon iaio alguerès.

ENTR.: Descriu-me la família.

EC.03.03.2009: Al·lora, tenc dos germans: un germà més gran de mi [...] una germana [...] té *vint-un an*; la mama te cinc germans eehh... tots casats amb a fills: sem vuit *nebolts*, de la part de la mama; de la part del babu són ... eren vuit fills, dos són morts, tenc vint-i-set cosins de la part del babu [...] sem tots *jova* [...].

ENTR.: Ton pare i ta mare cosa parlen fra ellos?

EC.03.03.2009: Fra ellos parlen en alguerès. Amb a mosaltros... dipén, quan són encatzats (*rialles*) mos parlen en alguerès... en italià quindi.

ENTR.: I ta mare a ma tos iaios cosa parla?

EC.03.03.2009: Alguerès.

ENTR.: I ton pare?

EC.03.03.2009: Alguerès.

ENTR.: Qui hobbies tens?

EC.03.03.2009: Jo, vaig a la *universitat qui* me pren la major part *del temp qui tenc*. Vaig *aglì scout*. I vaig en giro... en girel·la (*rialles*)... vaig en girel·la... *nonna dice cosí*.

ENTR.: Cosa te'n recordes de quan anaves a escola?

EC.03.03.2009: Al·lora, diem que quan anava a escola jo, a... *alle elementari*... come si dice? Non mi ricordo. Non lo so... vabbe', alle elementari [...] teniva tres mestres i basta [...] a casa no tenívem de fer los compitos. I lego, quan tornava en casa, me record, lo babu *aveva* apena comprat la campanya, quindi cada dia, cada dia tenívem

d'anar en aqueixa campanya... i a mi *dopo* un poc no hi voliva més anar per cosa no m'agradava [...].

ENTR.: Amb a qui jugaves?

EC.03.03.2009: *Con* qui jugava? Eh amb a los *cosinet* que eren en allí [...] i lego si dabaixaven *giú* on habit ara *que eren calqui amic jucavem lo stes...*

FRAGMENT 17

LC.26.02.2009: M'aquidr LC.26.02.2009 tenc... ehmm... *vent-i-quatr* anys... eehh... eehhmmm... *viv* ([*viv*] i no [*vif*]) a l'Alguer... eehhhmmm... me só laureada de poc eeehh... ara *estica* treballant en la televisió de l'Alguer.

ENTR.: I cosa fas a la televisió de l'Alguer?

LC.26.02.2009: Eehh... faç... mmm... *montaggi, video e regia*... col·labor... *collaboro*.

ENTR.: Parla-me de la família tua...

LC.26.02.2009: Ok. En família sem cinc *persones*: eehhh... mon pare, ma mare... mmm... *ma germana e mio fratello*. Mon pare és en *pinsio* [pinsió], ma mare és casalinga... eehhh... *ma germana* estudia a la universitat eehh... *mio fratello studia*, lavora... treballa en aereonàutica.

ENTR.: Cosa parlen fra ellos, ton pare i ta mare?

LC.26.02.2009: Fra ellos parlen *italian*... eehhmm... ma mare *con* les... eehhh... *con, con* mes txies parla en alguerès. Jo lo comprenc, ma en família *non lo parl, non lo parlem neanc con los cosinus*, no... mmmm... *soltanto* ma mare eehhh... con les... *jasmanes* e la mare.

ENTR.: I tu a ma ta iaia cosa parles?

LC.26.02.2009: *Italian*, en casa *palemo italian*.

ENTR.: I lo pare i la mare de ton pare són vius?

LC.26.02.2009: No... eehhmmm... ma iaia de la part de ma mare és *viura*... eehhhmm... de la part de mon pare és morta. Ma *tras* ellos parlen *italian*.

ENTR.: Parla-me de quan anaves a escola...

LC.26.02.2009: Quan era a l'escola me record que les mestres eren... eehhhmmm... *non lo so*... no me record massa de *la elementars*...

ENTR.: A part l'alguerès i l'italià quales altres llengües coneixes?

LC.26.02.2009: Coneix l'*inglés* [inglés] i no [ingrés]... eehhmmm... escolàstic, eehhhmmm... *lo spanyol*, un poc, *no sep parlar be*,... eehhhmmm... *lo fransé*, un poc *lo stes*...

ENTR.: Has viatjat?

LC.26.02.2009: Sí, só estada... eehhhmmm... una... eehhmm... una... eehhmm... volta a *Barcelona* ([barsellóna] i no [baltsaróna]), ma *non ne* parlat alguerès... non... non... *non riuscivo*.

ENTR.: Però tu los compreneves a ellos?

LC.26.02.2009: Eehmm... un poc, per cosa parlaven... eehhhmmm... de pressa... *veloce*.

ENTR.: Parla-me dels jocs que fèves quan eres petita...

LC.26.02.2009: Ehhmmmm... *quand* era petit... eehhhmmm... eravam... erem *tants* minyons... eehhhmmm... *non lo so*...

Al marge de les pauses, de les hesitacions i de les incerteses, que són indicadors clars de la poca familiaritat que la informant del fragment 17 té amb l'alguerès, hi ha diversos aspectes estructurals que allunyen la parla de LC.26.02.2009 de la d'un parlant inicial adult. Alguns són de caràcter lèxic, com ara no saber o no recordar mots algueresos bàsics (per exemple, «fratello» per «germà»; «collaboro» per «col·laboreig»); d'altres són de caràcter morfofonològic, com ara «vent-i-quatr» en comptes de «vint-i-quatre», [maʒalmána] en comptes de [mandʒalmána] (el possessiu àton femení singular «ma», darrere de la paraula *germana*, afegeix un so nasal sonor [n]), i «lo spanyol» per «l'espanyol»; d'altres són de tipus morfològic (per exemple, «tants» per «tantes»; «la elementars» per «les elementares»; «italian» per «italià»), i molts de caire fonètic, com ara la tendència a fricatitzar els sons alveolars africats (per exemple, [pinsió] per [pintsió]; [palsona] per [paltsóna]; [barsellóna] i no [baltsaróna]).¹⁴

3. TIPOLOGIES DE PARLANTS

La descripció, si bé concisa, del procés de bilingüització ha portat a la llum la complexitat (en termes de conductes i competències lingüístiques diverses) que caracteritza la realitat sociolingüística algueresa. A partir d'aquí, intentarem definir les diverses tipologies de parlants que han anat sorgint i que resumirem, ara, de manera esquemàtica. Cinc grups principals conformen la comunitat algueresa, si bé cal situar els perfils dels parlants dins d'un continuïum més que no pas veure'ls com a blocs discrets. L'eix principal al llarg del qual se situen les diverses tipologies és l'edat: com més grans d'edat són els parlants, més alta la competència en alguerès, i viceversa. Tanmateix, cal deixar ben clar que l'edat és un paràmetre de referència tan sols indicatiu, perquè hi poden haver parlants joves inicials així com adults monolingües, si bé el cert és que la competència en català tendeix a decriure a mesura que baixa l'edat dels parlants.

4. LES TRIES DE LLENGÜES EN ÀMBIT FAMILIAR: FACTORS I MECANISMES

Perquè un progenitor transmeti l'alguerès als fills cal que, ras i curt, en tingui unes bones competències: cal que sigui, això és, bilingüe inicial o semiinicial. Tanmateix, la competència lingüística és una condició necessària però no suficient, i perquè hi hagi transmissió intergeneracional de la llengua recessiva cal que es donin altres condicions: que el progenitor estigui *motivats* a parlar alguerès amb

14. En el cas de *persona*, a més, s'ha notat la tendència a anterioritzar i a tancar el punt d'articulació de les [a], sobretot la posttònica.

els fills i, en mesura menor, que el català sigui la *llengua d'interacció de la parella*. Les *xarxes socials* de relació catalanoparlants, d'altra banda, tenen un rol crucial en els mecanismes de manteniment de l'alguerès perquè, segons el tipus d'estructura (això és, més o menys compacta), poden bé inhibir bé encoratjar l'ús del català fora de la llar. També hem parlat de l'*habitus*, en tant que mecanisme sociopsicològic que regula els comportaments lingüístics; no el considerem, tanmateix, com a factor determinant en les interaccions pares-fills, perquè és supeditat a les motivacions: la inèrcia de les conductes es trenca en el moment en què apareixen motivacions fortes en virtut de les quals el comportament, d'automàtic o subconscient, passa a ser racional o conscient.

TAULA 1
Tipologies de parlants

<i>Tipologies de parlants</i>		<i>Descripció</i>	<i>Edat</i>
Bilingües inicials	Cat/(It)	Es tracta d'aquells parlants que han après l'alguerès a casa i que freqüenten majorment xarxes de relació quasi exclusivament catalanoparlants (família, feina, esbarjo, etc.). L'italià l'utilitzen, principalment, per comunicar-se amb italòfons fora de les xarxes de relació més pròximes i tenen unes competències en alguerès clarament superiors a les competències en italià.	60+
	Cat/It	Tanmateix, a mesura que decreix l'edat, per la pressió de l'escola, pels mitjans de comunicació i, principalment, per la freqüentació de xarxes socials de relació (extrafamiliars) italòfones, aquests parlants poden arribar a adquirir uns nivells de competències equilibrats en les dues llengües o, fins i tot, a dominar l'italià més que el català. Per aquesta raó, la frontera entre els bilingües inicials (joves) i els semiinicials a vegades es fa de mal definir.	
	(Cat)/It	Els «semiinicials» són, <i>grosso modo</i> , aquells parlants que Nancy Dorian anomena <i>younger fluent speakers</i> , i que es caracteritzen per distanciar-se de la norma «tradicional» tot	

TAULA 1 (continuació)
Tipologies de parlants

Tipologies de parlants	Descripció	Edat
	<p>i demostrar fluïdesa comunicativa. Les diferències entre la manera de parlar d'aquests i la manera de parlar dels bilingües inicials són diverses, però a la vegada molt subtils; allò que majorment redueix distàncies entre les dues tipologies de parlants és, sobretot, el fet de compartir (amb freqüències d'ús diverses) les normes «transgressores» (Dorian, 1981, p. 116). La informant del fragment 14 (SL.20.09.2008), per exemple, en el sintagma «amb a los germans», no velaritzza el so lateral /l/ del mot «los» rere «a», vocal paragògica —o relicte de català arcaic «ame» /áma/. Així, «amb a los germans», peraSL.20.09.2008,veaser[amáluzdzalmánts], mentre que per a un parlant inicial adult la realització fonètica més normal vindria a ser [amáwuzdzalmánts]; tanmateix, s'ha observat la mateixa transgressió, si bé amb menys freqüència, entre els parlants inicials.</p>	
<p>Bilingües semiparlants</p>	<p>[Cat]/It Es tracta de parlants bilingües que tenen clarament l'italià com a llengua predominant. Tanmateix, part de l'entorn familiar i extrafamiliar funciona (per alguns més, per altres menys) en alguerès, i això comporta una adquisició passiva de les competències orals i la possibilitat d'usar, si bé de manera (molt) esporàdica i poc espontània, el català. Poden emetre frases (senzilles) en alguerès, però tenen dificultat a mantenir una conversa exclusivament en català amb un parlant inicial adult. Els nivells de competències varien de parlant a parlant, d'acord amb el grau d'exposició al català de cada individu, i les diverses tipologies de semiparlants es distribueixen al llarg d'un contínuum.</p>	

TAULA 1 (continuació)
Tipologies de parlants

Tipologies de parlants		Descripció	Edat
Bilingües passius	{Cat}/It	Els bilingües passius representen, probablement, el grup tipològic numèricament més consistent. Es tracta, senzillament, de parlants que entenen (alguns més que d'altres) l'alguerès i que, però, no el parlen.	
Monolingües	It	Són aquells parlants que, de les llengües en contacte, només en coneixen una (l'italià, en el nostre cas). Són, sobretot, algueresos molt joves de famílies italòfones (no alguereses) que no tenen cap (o molt poc) contacte amb el català perquè les xarxes de relació que freqüenten són (quasi) exclusivament italòfones.	20–

4.1. Les motivacions

Les *motivacions*, ens diu Lambert, són un factor crucial a l'hora de triar la llengua d'interacció amb els fills, perquè projecten el progenitor cap a la realització d'esperances, de somnis i d'ambicions (per als fills). Quan un progenitor catalano-parlant decideix de parlar en italià amb els fills, ho fa pensant, per exemple, en els avantatges que en podrien derivar en termes d'èxit (penseu en la informant del fragment 12, que creu que no conèixer bé l'italià podria representar un obstacle social). O, dit d'una altra manera, els parlants adoptaran unes determinades pautes de comportament (lingüístic) més que no pas unes altres per tal d'aconseguir uns objectius específics, com ara adquirir cert prestigi social. Comptat i debatut, les motivacions són el resultat d'elaboracions mentals, en virtut de les quals els parlants s'activen per aconseguir uns objectius determinats, per realitzar uns desitjos, per satisfer unes necessitats, o per complir uns propòsits (Lambert, 2008, p. 21).

Així, donats uns progenitors bilingües inicials (Cat/(It)), com ara la informant del fragment 12, només es podrà donar transmissió intergeneracional si existeix un cert grau de motivació favorable a l'alguerès. Si no, la tria caurà automàticament del costat de l'italià (bé per la inèrcia de l'*habitus*, bé per la força de les motivacions instrumentals). En la taula 2 es presenta, de manera molt esquemàtica, la combinació de la competència activa en alguerès (representada amb un signe positiu) amb les motivacions (representades bé amb el signe positiu, si són favorables a l'alguerès, bé amb el signe negatiu, si no ho són). Com es pot obser-

var, la presència o l'absència de les motivacions donarà resultats diferents: transmissió del català (+), en un cas, i transmissió de l'italià (-), en un altre. Ras i curt, doncs, la competència és indispensable perquè es pugui donar transmissió intergeneracional de l'alguerès, però les motivacions tenen un rol decisiu.

TAULA 2
La transmissió intergeneracional d'acord amb competències i motivacions

	Situació A	Situació B
Competència	+	+
Motivacions	+	-
Transmissió alguerès	+	-

Les motivacions poden ser de diferents tipus, si bé, generalment, se solen definir en termes binaris. Així, a l'arrel de la decisió de parlar un determinat idioma amb els fills hi pot haver motius de caire tant *sentimental* —la solidaritat de grup, per exemple— com *pragmàtic* —unes recompenses materials i professionals associades a la utilitat instrumental de la llengua. És a dir, d'una banda, els parlants podrien decantar-se cap a l'ús d'una varietat lingüística per les seves implicacions emocionals (perquè és la llengua del grup amb què el parlant se sent majorment identificat), mentre que, de l'altra, podrien ser atrets per les conseqüències pràctiques que tal elecció comporta (vegeu, per exemple, Lambert, 2008, p. 25-27; Sirén, 1991, p. 35). Una tria lingüística condicionada per motius sentimentals no exclou la presència, a la vegada, dels motius instrumentals que encoratgen l'ús de l'altra varietat. Quan és així, els parlants es troben involucrats en una situació conflictiva, en què el desig d'expressar solidaritat de grup es veu desafiat per la necessitat d'adquirir més poder social, i viceversa (vegeu Chessa i Simon dins d'aquest mateix volum).

La presència en un mateix parlant de dues forces motivadores diferents i la incertesa que en pot derivar a l'hora de triar el codi d'interacció amb els fills ens obliga a reconsiderar la transmissió intergeneracional en funció de les motivacions, i la taula 2 amb què l'hem representada. En la taula 3, que es presenta a continuació, hem representat la presència de dues forces motivadores diverses amb una combinació de símbols tant positius com negatius. El símbol positiu indica l'existència de motivacions (tant sentimentals com instrumentals) relatives a l'ús de l'alguerès; el símbol negatiu, en canvi, n'indica l'absència (o, cosa que ve a ser el mateix, la presència de motivacions favorables a l'italià). Allà on apareixen tres

símbols positius (situació A) vol dir que hi són presents tant motivacions instrumentals com sentimentals i la transmissió lingüística és clarament a favor de l'alguerès (+ + +).¹⁵ Allà on apareixen tres símbols negatius (situació D), en canvi, significa que no es dóna cap tipus de motivació a favor de l'ús de l'alguerès i la transmissió lingüística és clarament a favor de l'italià (– – –).

D'altra banda, representem la presència asimètrica de dues forces motivadores (situacions B i C) amb dos símbols positius i un de negatiu o bé amb dos de negatius i un de positiu. Així, la situació B es caracteritza per l'existència de motivacions (sentimentals) fortes a favor de l'alguerès (+ +), però també d'instrumentals a favor de l'italià (–). La transmissió lingüística intergeneracional és aquí incerta (+/–) i el progenitor es podria decantar tant cap a l'alguerès (si, per exemple, té el suport de parents i amics) com cap a l'italià (si, per exemple, parents i amics mostren «hostilitat» a l'alguerès). En el cas de l'Alguer actual, i d'acord amb el que ens suggereixen les dades, sembla gairebé segur que els progenitors es decantin, en la majoria dels casos, cap a l'italià. La situació C no és gaire dissimil de la situació B, però amb motivacions a favor de l'alguerès més febles. En aquest cas, el resultat és la transmissió de l'italià (– – –). En casos de situacions d'equilibri de les forces en joc (això és, quan les motivacions sentimentals a favor de l'alguerès igualen la força instrumental de l'italià), l'italià predomina (vegeu Chessa i Simon dins d'aquest mateix volum).

TAULA 3

La transmissió intergeneracional d'acord amb competències i motivacions diverses

	<i>Situació A</i>	<i>Situació B</i>	<i>Situació C</i>	<i>Situació D</i>
Competència	+	+	+	+
Motivacions	+++	++-	+--	---
Transmissió alguerès	+++	+/-	---	---
Tipologies de parlants	Cat/(It)	[Cat]/It	{Cat}/It	It

En conjunt, la taula 3 ens presenta una situació amb predomini clar de l'italià en les interaccions entre pares i fills. La realitat, però, podria canviar radicalment,

15. La situació A de la taula 3 és, tanmateix, una situació bastant hipotètica, atès que no s'han observat parlants que, bé explícitament bé implícitament, atorguin a l'alguerès valors instrumentals que objectivament (encara) no té.

si fora de la llar existissin xarxes de relació catalanoparlants denses amb un ús natural, espontani i sistemàtic de l'alguerès.

4.2. *Les xarxes socials*

Les xarxes socials són teixits de connexions interpersonals (ja siguin formals o informals), a través de les quals els individus estableixen vincles de relació bé simples bé múltiples. Si les relacions entre dos individus es donen en diversos àmbits (per exemple, parentiu, veïnat i feina), els vincles seran múltiples. Si, al contrari, hi ha vinculació de només una mena (només feina, per exemple), el lligam serà simple. D'altra banda, si cada individu coneix i té l'oportunitat d'interactuar amb més d'una persona amb freqüència, la xarxa de relació es diu que és *densa* (vegeu, per exemple, Mesthrie *et al.*, 2000, p. 123-124; Milroy, 1980, p. 20-52).

Tant la densitat com la multiplicitat són factors molt importants amb vista al manteniment lingüístic. Senzillament, com més, i més intenses, seran les connexions interpersonals amb catalanoparlants, majors seran les oportunitats d'adquirir familiaritat amb la llengua, majors seran les ocasions per usar-la i, al cap i a la fi, majors les probabilitats que aquella llengua es continuï parlant (al marge del fet que es transmeti de pares a fills). És evident que com més seran els contactes dins de les xarxes catalanoparlants i com més freqüents les interaccions, majors seran les oportunitats que el parlant italòfon tindrà d'aprendre l'alguerès, d'adquirir unes competències nadiues i, en última anàlisi, d'usar-lo (amb els seus fills).

Així, suposant l'existència d'unes xarxes de relació favorables al català, és molt probable que es doni un augment general de les competències i la modificació consegüent de les tipologies de parlants originàries, tal com ens indica la taula 4.

Amb dades més ajustades a la realitat algueresa, i amb l'afegiment d'un altre factor (*la llengua d'interacció amb la parella*), en l'apartat que ve a continuació intentarem construir el model de vitalitat de l'alguerès i esbrinar si s'ha superat el llindar de manteniment.

5. EL LLINDAR DE MANTENIMENT I LA VITALITAT DE L'ALGUERÈS

El *llindar de manteniment* pot ser definit com el límit entre la continuïtat lingüística i el descens cap a l'extinció. És, en altres mots, l'existència d'uns requisits mínims que assegurin (o, millor dit, que podrien assegurar) el manteniment de la llengua minoritària, si més no a la generació següent. Representa, en tot cas, una base sociolingüística encara sòlida sobre la qual el planificador pot construir (sense haver de recórrer a estratègies normalitzadores radicals) un procés de revitalització lingüística amb bones probabilitats d'èxit. Quant als re-

quisits mínims, aquests canvien de context a context. En tot cas, però, són una sèrie de factors que, segons com arribin a combinar-se entre si, podrien produir resultats diferents, en termes de transmissió lingüística i tipologies de parlants. En el nostre cas concret, perquè hi hagi transmissió intergeneracional i continuïtat de l'alguerès, caldrà que hi hagi una *massa crítica* de progenitors catalanoparlants inicials o semiinicials; que la llengua d'interacció de la parella sigui l'alguerès, i que les motivacions sentimentals relatives a l'alguerès siguin ben marcades. A més, també caldrà que les xarxes socials de relació extrafamiliars siguin, en conjunt, favorables a l'ús de l'alguerès.

TAULA 4
Transmissió lingüística i tipologies de parlants d'acord amb competències, motivacions i xarxes socials

	Situació A	Situació B	Situació C	Situació D
Competència	+	+	+	+
Motivacions	+++	++-	+--	---
Transmissió alguerès	+++	+/-	---	---
Tipologies de parlants	Cat/(It)	[Cat]/It	{Cat}/It	It
Xarxes socials	++-			
	↓	↓	↓	↓
Tipologies de parlants	Cat/(It)	(Cat)/It	[Cat]/It	{Cat}/It

El llindar de manteniment consisteix, en última anàlisi, en la presència d'unes circumstàncies favorables al manteniment lingüístic i es pot expressar de la manera següent: *donada la situació sociolingüística global x, perquè es doni manteniment lingüístic cal que hi hagi almenys un x per cent de catalanoparlants inicials i que els valors dels factors a, b, i c siguin N1, N2, N3*. Així, si considerem una situació hipotètica, com la que es presenta en la taula 5, el futur de la llengua dependrà, sobretot, de la consistència quantitativa dels catalanoparlants inicials (un 80 %, en total, en la situació hipotètica proposada), de com es reparteixen, per faixes d'edat, entre les diverses microsituacions i, sobretot, dels valors dels altres factors involucrats (llengua d'interacció amb la parella, motivacions i xarxes socials).

La taula 5 reproduïx un context sociolingüístic hipotètic on són representades totes les potencials microsituacions. La realitat que es desprèn és la d'una situació

TAULA 5
Transmissió lingüística i tipologies de parlants d'acord amb diversos factors; situació hipotètica

	Situació A	Situació B	Situació C	Situació D	Situació E	Situació F	Situació G	Situació H
%	12,5 %	12,5 %	12,5 %	12,5 %	12,5 %	12,5 %	12,5 %	12,5 %
Competència	+	+	+	+	+	+	+	-
Llengua parella	+	+	-	+	-	+	-	-
Motivacions	+++	---	+++	++-	++-	+-	+-	---
Transmissió alguerès	+++	---	++-	++-	+-	+-	---	---
Xarxes socials	++-							
	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Tipologies de parlants	Cat/ (It)	{Cat}/It	Cat/It - [Cat]/ It	Cat/It - (Cat)/ It	Cat/It - [Cat]/ It	(Cat)/It - [Cat]/ It	{Cat}/It	It

sociolingüística globalment favorable a l'italià, però amb una presència sòlida de català. Si bé hi ha un 12,5 % de pares que generen monolingües en italià (situació H), també és veritat que hi ha un percentatge considerable de progenitors que generen catalanoparlants inicials (situació A i, en part, situacions C, D i E). Entremig, tota una sèrie de competències al llarg d'un contínuum que va dels bilingües passius (situacions B i G) als semiinicials (situació F). Ara bé, el que no resulta de la taula 5 és la distribució dels parlants per faixes d'edat en les diverses situacions. L'edat dels parlants és un factor crucial i el grau de vitalitat d'una llengua es calcula en funció de la major o menor presència de parlants joves en les diverses microsituacions. Així, una presència mínima de catalanoparlants per sota dels quaranta anys d'edat en les situacions A, C, D i E canviaria radicalment el grau de vitalitat de l'alguerès en termes clarament negatius. En termes generals: com més alt el nombre de joves en la situació A (i semblants), més alt serà el grau de vitalitat, i viceversa.

Suposem, per tant, que en la taula 5 hi siguin representats, només, els progenitors (potencials) joves de quaranta anys o menys. És evident que la realitat sociolingüística que en resulta tindria totes les característiques d'una situació globalment «sana», si bé amb senyals clars de substitució. A grans trets, el que podria passar, a partir de la situació representada en la taula, és, doncs, el següent:

1. Que es doni un percentatge molt alt de matrimonis lingüísticament mixtos entre la generació successiva. Que a la vegada es mantinguin unes xarxes socials favorables a l'alguerès i que entre els catalanoparlants inicials es mantinguin unes motivacions altes quant a la transmissió del català. Això comportaria el manteniment d'unues competències globalment acceptables en català, la integració lingüística, en alguns casos, dels italòfons inicials, un bon percentatge de transmissió intergeneracional del català entre les parelles lingüísticament heterogènies i, al cap i a la fi, el manteniment o, fins i tot, un increment, de bilingües inicials.

2. Que es doni un percentatge molt baix de matrimonis mixtos i que el grup de catalanoparlants inicials mantingui un cert grau de cohesió i segregació socials. Que a la vegada es mantinguin unes motivacions favorables al català entre la població catalanoparlant i que les xarxes socials continuïn afavorint l'ús del català. En aquest cas, la situació restaria substancialment invariada i es podria comparar (si bé amb proporcions diferents) amb la situació de l'Alguer de la segona meitat del segle passat, caracteritzada per l'existència de dues realitats urbanes diferents. Una situació que podríem definir com de sociolingüísticament autosuficient en relació amb la continuïtat del català.

3. Que, al marge que hi hagi o no matrimonis lingüísticament mixtos, les motivacions sentimentals en relació amb el català s'afebleixen, tot i que les xarxes socials catalanoparlants mantenen la seva consistència. El català és desplaçat dins la llar, però no tant fora de la llar. Tot i un decrement de bilingües inicials, la massa crítica de catalanoparlants s'aniria reduint molt gradualment permetent, així, la continuïtat de l'alguerès al llarg de diverses generacions.

4. Que s'afebleixin tant les motivacions favorables al català com les xarxes socials catalanoparlants. El català deixa de parlar-se tant a la llar com fora de la llar i les generacions successives es troben en una situació sociolingüística precària. La massa crítica de bilingües inicials podria reduir-se dràsticament de manera sobtada, deixant poc marge a la continuïtat lingüística.

En conjunt, per tant, la realitat representada en la taula 5 és substancialment una situació sociolingüística de manteniment, però no immune a l'extinció, dependent de com evolucioni el context social. Perquè la llengua minoritària passi a trobar-se en perill d'extinció (punt 4), cal que es donin trastorns socials importants, com els que, per exemple, es van donar a l'Alguer dels anys seixanta i que

hem comentat anteriorment: fonamentalment, la diàspora dels catalanoparlants i la dissolució de les xarxes socials catalanoparlants, una immigració massiva italòfona, l'aparició d'unes ideologies i uns *habitus* favorables a l'italià. Això comportaria una reducció més o menys dràstica i més o menys ràpida de la transmissió intergeneracional, i un increment de monolingües italòfons, de bilingües passius i de semiparlants.

El manteniment de l'alguerès, per tant, dependria del fet que es donin certes condicions fonamentals. D'entrada, que hi hagi massa crítica de catalanoparlants inicials joves que garanteixi, encara, la formació de matrimonis lingüísticament homogenis i, al cap i a la fi, la presència d'un gruix consistent de pares amb la possibilitat de parlar l'alguerès als fills de manera espontània; que els catalanoparlants inicials continuïn tenint unes motivacions sentimentals fortes, i que les xarxes socials siguin encara favorables a l'ús de l'alguerès. L'existència d'aquestes condicions garantiria la possibilitat d'integració lingüística dels italòfons inicials, la formació de parelles catalanoparlants i el reforçament del català a través de les relacions d'amistat, feina i parentiu en aquells casos en què l'alguerès no s'ha après a casa.

Per tant, el llindar de manteniment de l'alguerès cal considerar-lo en relació amb l'existència de les condicions següents: 1. Que hi hagi una massa crítica de bilingües inicials joves que no podrà ser inferior a un 20 % del total dels parlants. 2. Que almenys un 5 % dels bilingües inicials o semiinicials compleixin les condicions de la situació A de la taula 5. 3. Que les xarxes socials de relació extrafamiliars siguin globalment favorables a l'alguerès. Si es donessin aquestes condicions, l'alguerès es podria seguir parlant per una altra generació encara i la situació, en conjunt, representaria una base sòlida sobre la qual construir un procés de normalització amb bones probabilitats d'èxit.

Per comprovar el que acabem d'afirmar, això és, per esbrinar si l'alguerès és o no és en perill d'extinció, passem, ara, a analitzar la situació amb dades que s'ajustin més a la realitat. El context és substancialment el mateix que el que hem presentat en la taula 5, però amb uns percentatges diferents. A partir de les dades sociolingüístiques de les quals disposem per ara, fixarem el percentatge total de les microsituacions on apareixen els bilingües inicials i els semiinicials de quaranta anys o menys en un 30 % i el distribuïrem tal com es mostra en la taula 6 que hi ha a continuació. Els percentatges (encara bastant aproximatiu) són el fruit de la interpretació de Chessa (2003 i 2007) i de les dades etnogràfiques que qui escriu ha anat recollint en els últims cinc anys. És evident que un model més acurat només es podrà elaborar sobre la base d'estudis detallats que ens proporcionin dades més específiques relatives a les microsituacions i, sobretot, als percentatges de cada una d'elles.

TAULA 6
*Transmissió lingüística i tipologies de parlants d'acord amb diversos factors;
 dades més ajustades a la realitat*

	Situació A	Situació B	Situació C	Situació D	Situació E	Situació F	Situació G	Situació H
%	0%	2%	1%	1%	8%	3%	15%	70%
Competència	+	+	+	+	+	+	+	-
Llengua parella	+	+	-	+	-	+	-	-
Motivacions	+++	---	+++	++-	++-	+--	+--	---
Transmissió alguerès	+++	---	++-	++-	+--	+--	---	---
Xarxes socials	+--							
	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Tipologies de parlants	---	{Cat}/It	Cat/It - [Cat]/ It	Cat/It - [Cat]/ It	[Cat]/It	(Cat)/It - [Cat]/ It	{Cat}/It	It

Tot i l'enfocament encara aproximatiu del model, la distribució dels percentatges reflecteix de manera bastant realista la situació sociolingüística de l'Alguer actual, tal com es desprèn de les dades, tant quantitatives com qualitatives, de les quals disposem ara com ara. La situació és, globalment i claríssimament, favorable a l'italià: en primer lloc, no hi ha parlants en la situació A; en segon lloc, no hi ha motivacions poderoses que trenquin la inèrcia de l'*habitus* favorable a l'italià i afavoreixin una major transmissió intergeneracional de l'alguerès, i, finalment, no existeixen unes xarxes socials catalanoparlants compactes que permetin la reintegració lingüística dels italòfons inicials.

La situació sociolingüística actual indica que l'alguerès ha superat clarament el llindar de manteniment tal com l'hem definit més amunt, i la desaparició del català sembla que és imminent. La realitat de l'Alguer recorda (si bé amb matisos i diferències) altres contextos caracteritzats per processos d'extinció lingüística, com ara el gaèlic d'una part de la costa oriental d'Escòcia (East Sutherland). Nancy Dorian, que va dedicar gran part de la seva activitat acadèmica a l'estudi d'aquesta varietat d'escocès, va estimar, a començament de la dècada dels vuitanta del segle passat, que desapareixeria a començament del segle XXI, quan (d'acord amb l'espe-

rança de vida mitjana) fins i tot els semiparlants més joves haurien desaparegut de l'escenari (1981, p. 94). D'acord amb la taula 6, l'alguerès, d'aquí a seixanta anys, això és, quan els últims molt pocs bilingües inicials ja no hi seran, haurà desaparegut.

6. CONCLUSIONS

Al llarg de l'article s'han evidenciat dues qüestions principals: d'una banda, que el bilingüisme a l'Alguer és clarament inestable i, per tant, transitori, manifestació d'un procés de substitució lingüística; d'altra banda, en canvi, hem pogut comprovar que el procés de substitució ha aconseguit un nivell crític i l'alguerès es troba ara en clar perill d'extinció. Tot i tenir indicis que ens informen de la interrupció de la transmissió intergeneracional ja a finals del segle XIX, el procés de substitució té el seu punt àlgid (Dorian, 1981, p. 51) a partir dels anys seixanta, quan uns canvis socioeconòmics bastant radicals modificaran dràsticament el panorama sociolingüístic. El resultat d'aquest trastorn social es manifesta, principalment, amb l'aparició d'ideologies lingüístiques denigradores envers el català, mentre l'italià va adquirint plena legitimitat.

Les noves elaboracions ideològiques de la realitat tindran unes repercussions molt importants en el comportament lingüístic, en primer lloc, perquè trencaran un *habitus* que havia garantit la transmissió intergeneracional de l'alguerès de manera «natural» durant segles. Com a contrapartida, aniran prenent cos uns nous esquemes de comportament apropiat favorables a l'italià que s'aplicaran de manera automàtica, tret d'aquells casos (molt rars) en què apareixen motivacions sentimentals poderoses a favor de l'alguerès. A la vegada, aniran creixent les parelles lingüísticament heterogènies amb ús prevalent de la llengua compartida —l'italià— i s'afebliran les xarxes socials de relació extrafamiliars catalanoparlants que garantien tant la continuïtat de l'ús de l'alguerès entre la població autòctona com la integració lingüística dels forasters.

Així, hem arribat a la conclusió que els factors que regulen la transmissió intergeneracional i que podrien assegurar el manteniment de l'alguerès són: *a*) la *competència* lingüística dels progenitors; *b*) les *motivacions* dels progenitors de parlar l'alguerès; *c*) la *llengua d'interacció dels progenitors*, i *d*) les *xarxes socials* extrafamiliars. A partir de la combinació d'aquests factors, hem proposat un model de vitalitat lingüística que ens ha permès de delinear (de manera provisional) el llinar de manteniment de l'alguerès, que hem definit, de moment, en termes encara poc precisos, de la manera següent: que hi hagi una massa crítica de bilingües inicials joves que no pot ser inferior a un 20% del total dels parlants; que almenys un 5% dels bilingües inicials o semiinicials compleixin les condicions de la situació A de la taula 5; que les xarxes socials de relació extrafamiliars siguin globalment favorables a l'alguerès.

Finalment, hem pogut comprovar que, a partir de les dades sociolingüístiques de les quals disposem, el lllindar de manteniment, tal com s'ha definit més amunt, s'ha superat a bastament i el català de l'Alguer es troba en una situació molt precària. Això vol dir que la seva extinció és imminent, atès que els pocs bilingües inicials que queden (i, sobretot, els seus fills) no disposen d'un context globalment favorable a l'ús de l'alguerès. Hem deixat ben clar, tanmateix, que el model que s'ha proposat és provisional i que, per tant, les conclusions també ho són. És evident que caldrà realitzar estudis específics amb l'objectiu d'esbrinar exactament quines microsituacions efectivament es donen i, sobretot, amb quins percentatges.

BIBLIOGRAFIA

- ARCA, Antoni; PUEYO, Miquel (1992). «La situació sociolingüística algueresa entre 1861 i 1961, i la subsegüent acceleració del procés de substitució lingüística». A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, II. Àrea 1: Plantejaments i processos de normalització lingüística*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 297-301.
- ARMANGUÉ i HERRERO, Joan (1996). *Llengua i cultura a l'Alguer durant el segle XVIII: Bartomeu Simon*. Barcelona: Curial: Abadia de Montserrat.
- BARTH, Fredrik (1969). «Introduction». A: BARTH, Fredrik (ed.). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Londres: George Allen & Unwin, p. 9-38.
- BATIBO, Herman M. (2005). *Language decline and death in Africa: Causes, consequences and challenges*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BOIX i FUSTER, Emili (2009). *Català o castellà amb els fills?: La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Barcelona: Rourich.
- BOIX i FUSTER, Emili; VILA i MORENO, F. Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BOURDIEU, Pierre (1982). *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques*. París: Fayard.
- BRENGER, Matthias (ed.) (2007). *Language diversity endangered*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- CARIA, Rafael (1988). *L'Alguer, llengua i societat: La minoria catalana entre passat i futur*. Reimpr. Càller: EDES, Editorial Democràtica Sarda.
- CHESSA, Enrico (2003). *La llengua interrompuda: Transmissió intergeneracional i futur del català a l'Alguer*. Alguer: Càller.
- (2007). *Enquesta sobre els usos lingüístics a l'Alguer 2004: Llengua i societat a l'Alguer en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CIUFFO, Antoni (1908). «Influències de l'italià y diferents dialectes sards en l'alguerès». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, p. 170-182.
- CRYSTAL, David (2000). *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DORIAN, Nancy C. (1981). *Language death: The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- FISHMAN, Joshua, A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

- GROSSMANN, Maria (1983). *Com es parla a l'Alguer?*. Barcelona: Barcino.
- HOLMES, Janet (2008). *An introduction to sociolinguistics*. 3a ed. Harlow: Pearson Longman.
- JANSE, Mark; TOL, Sijmen (ed.) (2003). *Language death and language maintenance: Theoretical, practical and descriptive approaches*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- KRAUSS, Michael (2007). «Classification and terminology for degrees of language endangerment». A: BRENZINGER, Matthias (ed.). *Language diversity endangered*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 1-8.
- LAMBERT, Brigitte E. (2008). *Family language transmission: Actors, issues, outcomes*. Oxford: Peter Lang.
- MACIONIS, John J.; PLUMMER, Ken (1998). *Sociology: A global introduction*. Londres: Prentice Hall Europe.
- MESTHRIE, Rajend [et al.] (2000). *Introducing sociolinguistics*. Edimburg: Edinburgh University Press.
- MILROY, Lesley (1980). *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- (2002). «Social Networks». A: CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (ed.). *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell.
- MONTOYA ABAT, Brauli (2000). *Els alacantins catalanoparlants: una generació interrompuda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MORRISON, Kenneth (1995). *Marx, Durkheim, Weber: Formations of modern social thought*. Londres: Sage.
- PEGHIN, Giorgio; ZOAGLI, Emilio (2001). «Alghero tra “ricostruzione” e sviluppo». A: CASU, Alessandra; LINO, Aldo; SANNA, Antonello (ed.). *La città ricostruita: Le vicende urbanistiche in Sardegna nel secondo dopoguerra*. Càller: CUEC, Cooperativa Universitaria Editrice Cagliari, p. 124-131.
- ROMAINE, Suzanne (1995). *Bilingualism*. 2a ed. Oxford: Basil Blackwell.
- RUBIN, Joan (1968). *National bilingualism in Paraguay*. La Haia: Mouton.
- SIRÉN, Ulla (1991). *Minority language transmission in early childhood: Parental intention and language use*. Estocolm: Institute of International Education. Stockholm University.
- TRUDGILL, Peter (2003). *A glossary of sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- TURNER, Jonathan (1997). *The structure of sociological theory*. 6a ed. Belmont: Wadsworth.
- UNESCO (2003). «Language vitality and endangerment». Document presentat a la International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages (París, 10-12 març 2003).
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in contact: Findings and problems*. Nova York: Publications of the Linguistic Circle of New York.
- WILLIAMS, Glyn (1987). «Bilingualism, class dialect, and social reproduction». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 66, p. 85-98.
- WINFORD, Donald (2003). *An introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell.